

[Preparation of future educators for work with preschool children: competency approach]. Kyiv.

8. Chernova, O. S. (2000). *Formy orhanizatsiyi navchannya u vyshchyykh navchalnykh zakladakh*. [Forms of organization of training in higher educational institutions]. Poltava.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОВАЛЕВСЬКА Наталія Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка

Наукові інтереси: співпраця закладів дошкільної освіти з батьками, теорія та методика роботи домашніх вихователів, технології ігрової

діяльності дошкільників.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KOVALEVS'KA Nataliia Volodymyrivna – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor of the Preschool Education Department of the Poltava V. G. Korolenko National Pedagogical University

Circle of scientific interests: cooperation of preschool education establishments with parents, theory and methodology of work of home educators, technology of gaming activity of preschoolers.

Рецензент – д. п. н. професор Радул В. В.

Стаття надійшла до редакції 07. 09. 2018 р.

УДК 159.942

КОНОНОВА Марина Миколаївна –

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи
Полтавського національного педагогічного
університету імені В. Г. Короленка
ORCID: 0000-0002-2994-6866
e-mail: meershaum@ukr.net

УПЕРЕДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ДЕФЕКТОЛОГІВ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЇХ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійні функції майбутнього дефектолога, згідно з вимогами фаху, передбачають його особистісно-професійний розвиток, що пов'язано з психопротекцією «психічного вигорання», необхідністю збереження психологічної захищеності спеціаліста у взаєминах на рівні «людина-людина».

Синдром «вигорання» внесено до Міжнародної класифікації хвороб (МКХ – 10). У класифікаційній рубриці «Проблеми, пов'язані з труднощами подолання життєвих ускладнень» його можна знайти під номером Z 73.0.

У науковий лексикон термін «синдром емоційного вигорання» (англ. – «burnout») уведено в 1977 р. на конференції американської психологічної асоціації (АРА). Цим терміном позначалася ситуація, коли співробітники медичних служб після довготривалої роботи «вигорали», виявляючи ознаки занепокоєння, знервованості, байдужості тощо.

Нині явище вигорання стало предметом досліджень, дискусій. Термін увійшов до повсякденної мови. А цікавість наукової спільноти до цієї проблеми відбиває кількість присвячених їй публікацій, дисертаційних досліджень.

Аналіз останніх досліджень і

публікацій. Займаючись дослідженням проблеми професійного вигорання, провідні вчені виділили ряд основних симптомів вигорання, серед яких помітне місце займають ті, що стосуються, зокрема, спеціалістів корекційної освіти: виснаження, спустошення через надмірні вимоги до енергетичних ресурсів (Х. Фрейденбергер); втрата інтересу, що характеризується фізичним емоційним виснаженням (К. Маслач); хвороблива деструктивна реакція на стрес (М. Маттінґлі); загальна відчуженість (С. Шабін); негативні установки, зниження самооцінки у відповідь на тривалий стрес, пов'язаний з працею (П. Патрік); емоційне виснаження, бездушні установки по відношенню до інших (А. Пайнс); зниження продуктивності, деперсоналізація (С. Джексон) [1].

Проблемі психічного вигорання багато уваги приділили сучасні українські дослідники: О. Бондаренко, С. Максименко, Л. Карамушка, Н. Чепелева, Ж. Вірна, Т. Павлюк, Л. Супрун та інші.

Мета статті – висвітлити особливості упередження професійного вигорання майбутніх дефектологів до роботи з дітьми із порушеннями психофізичного розвитку в процесі їхнього професійного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз наукової літератури свідчить, що поняття «професійне вигорання»,

«емоційне вигорання» та «психічне вигорання» часто вживаються як синоніми. Емоційне вигорання (виснаження) визначають як складову психічного вигорання, воно може перерости у професійне вигорання. На відміну від професійної деформації психічне вигорання пов'язують не лише з регресом особистісно-професійного розвитку, а і з руйнацією особистості. Психічне вигорання визначають також як антипод особистісно-професійного зростання, розотожнення «Я – професійного», «Я – людського», що деформує особистість фахівця.

Під професійною деформацією науковці розуміють деякі, сформовані в професії, аспекти особистості, які мають негативний відтінок і виявляються також і в непрофесійному житті. Вигорання – це винятково професійний феномен. Ця точка зору є досить обґрунтованою. Водночас тут є ціла низка необґрунтованих чинників. Можна припустити, що негативний вплив вигорання на діяльність і самопочуття людей не може не виявитися у непрофесійних сферах життя. Деформація особистісних особливостей повинна виявлятися на більш пізніх етапах професійної кар'єри, тоді як вигорання може виникнути і на початку професійної діяльності внаслідок невідповідності між вимогами професії і намаганнями особистості [2].

Ніщо не є для людини таким сильним навантаженням, як інша людина. Цю метафору можна покласти в основу досліджень психологічного феномену – «професійне вигорання».

Серед тих, хто обрав фах дефектолога, логопеда, психолога (спеціального психолога) дуже часто звучить мотив допомоги людям, дарувати тепло своєї душі – їхня особистість стає одним з основних інструментів в обраній професії. Допомагаючи, такі люди відчувають свою необхідність іншим.

Робота дефектологів здійснюється в таких умовах, що на них діє комплекс несприятливих виробничих факторів різної природи, нервово-емоційного напруження, високої відповідальності. До числа психологічних стрес-факторів, ефект яких відображається на фахівцях, відносять: – постійно притаманне робочим ситуаціям відчуття новизни; – велику кількість контактів з дітьми з психофізичними порушеннями, їхніми рідними, постійне зіткнення з чужими проблемами та чужим болем, з негативними емоціями; – підвищенні вимоги до професійної компетентності фахівця корекційної освіти, самовіддачі; – відповідальність за підопічних; – постійне включення в діяльність вольових процесів.

До дефектологів ставляться високі вимоги рідними та близькими дітей з порушеннями психофізичного розвитку, колегами. Звертаючись до спеціалістів, батьки очікують їхньої зацікавленості, уваги, бажання

зрозуміти і допомогти, терпимості та доброзичливості, не завжди відповідаючи взаємністю, що приводить до виникнення так званого асиметричного спілкування. Наприклад, стосунки між дефектологом та клієнтом (дитиною з порушеннями психофізичного розвитку та її батьками) вважаються в основному «доповнюючими»: спеціаліст повинен приділяти увагу, піклуватися і «вкладати» іноді більше, ніж батьки дитини. Тобто, обидві сторони будують своє спілкування, виходячи з різних позицій та перспектив. У результаті формуються нерівноцінні стосунки, що може стати причиною професійного вигорання фахівців спеціальної освіти.

Напруження на роботі, яке виникає внаслідок підвищених вимог до професійної компетентності фахівця і одночасно низькою можливістю впливу на процес діяльності, може бути одним із факторів розвитку професійного стресу. «Зовнішнє середовище вимагає надмірної емоційної напруженості при виконанні професійних обов'язків» [1, с. 108]. У даному випадку спосіб оцінки роботи дефектологів залежить від моментів, які вони не в змозі контролювати. «Професійний стрес виникає за причини змісту професії, яка носить в силу її характеристики стресовий характер» [3, с. 73].

До речі, дослідження, проведені в різних регіонах країни, дозволяють стверджувати, що синдром вигорання починає формуватися вже у студентів спеціальної освіти старших курсів [1].

У більшості проаналізованих наукових досліджень відзначається вагомість формування в процесі фахової підготовки необхідних для майбутньої професії знань та вмінь, які включають особистісний розвиток майбутнього фахівця. Однак, недостатньо розробленим залишається питання формування професіоналізму з урахуванням ризику психічного вигорання для професій, які пов'язані із взаємодією в рамках «людина – людина» та психологічним впливом на особу.

Упередження виникнення синдрому психічного вигорання у фахівця спеціальної освіти можливе шляхом формування його професіоналізму в процесі фахової підготовки. Важливою передумовою формування професіоналізму визначають мотивацію вибору майбутньої професії та об'єктивні складові опанування професійною діяльністю.

У дослідженнях І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало, В. В. Рибалки підкреслюється необхідність розвитку самоусвідомлення суб'єкта, рефлексії.

Вибір спеціалістів для роботи повинен здійснюватися на підставі як базового рівня фахової підготовки, так і психологічних критеріїв готовності і здатності до подібного роду роботи. Внутрішня готовність до роботи

з дітьми з особливими освітніми потребами визначається ще на етапі професійної орієнтації до вступу у вищий педагогічний навчальний заклад, а потім посилюється, або, навпаки, зменшується у період навчання, що в результаті визначає, чи приходить спеціаліст у заклади освіти, у спеціальні школи та навчально-реабілітаційні центри чи ні.

Особливого значення набуває психологічна готовність майбутніх дефектологів до роботи з дітьми із порушеннями психофізичного розвитку різної нозології, яка визначається певними факторами: внутрішньою готовністю до роботи з людьми з «хворим тілом» і зміненим психоемоційним станом; усесторонньою обізнаністю з психологічними, емоційними та поведінковими реакціями дітей з особливими освітніми потребами; здатністю витримувати тривале психоемоційне навантаження і попереджувати розвиток синдрому професійного вигорання.

Тому, саме підготовка майбутніх дефектологів до роботи з категорією дітей, які мають порушення психофізичного розвитку різної нозології, та усвідомлене бажання студентів і спеціалістів отримувати додаткові знання, в тому числі і щодо захисту себе від професійного стресу, залежать від організації системи додипломної педагогічної освіти у вищих навчальних закладах та післядипломної.

Більшість дослідників вважають, що активна протидія стресові дає змогу знизити ризик остаточного вигорання. Корисними є механізми протидії виникненню синдрому професійного вигорання, заходи профілактики і корекції його негативних виявів. Джерелами інформації є насамперед просвітницька, психодіагностична, тренінгова робота, а також пошук резервного потенціалу оволодіння навичками релаксації. Це можуть бути допомога експерта, доброзичливого колеги; самоспостереження, самодіагностика, самооцінка; дослідження за психодіагностичними методиками (наприклад, методика вимірювання рівня тривожності Тейлора, методика діагностики рівня суб'єктивного контролю Дж. Роттера, методика визначення «типу особистості» та «вірогідних розладів» даного типу Дж. Олдхема і Л. Моріса та багато інших); експертна оцінка діяльності; спеціальні тренінгові програми.

Зрозуміло, що упередження вигорання можливе шляхом підвищення стійкості до стресу, покращенням фізичного самопочуття та здоров'я, а також через рефлексію особистісних труднощів і проблем. Однак, ми вважаємо, що ці шляхи можуть бути ефективними як додаткові засоби психопрофілактики, а провідною має стати цілісна особистісна психокорекція майбутнього спеціаліста корекційної освіти.

Профілактика психічного вигорання дефектолога передбачає забезпечення його відкорегованості як головної передумови його професійного становлення.

Тож, на наш погляд, в цілях профілактики та корекції синдрому емоційного вигорання, слід запровадити спеціальну програму, яка б включала декілька напрямків роботи: психодіагностичну, тренінгову, психокорекційну, просвітницьку з питань: формування професійно важливих якостей дефектолога; усвідомлення ресурсного потенціалу в його професійній діяльності; самостійної роботи по набуттю навичок і вмінь релаксації та саморегуляції (аутотренінг) тощо.

Упередження психічного вигорання передбачає відкриття в процесі психокорекції нових психологічних резервів та можливостей суб'єкта в його особистісному розвитку через виявлення травмуючого минулого досвіду та інфантильних фіксацій, які впливають на формування особистісної проблематики. Як вказував З. Бернфелд, вихователь, вчитель зазвичай має справу з двома дітьми: з дитиною, яка зараз стоїть перед ним, і з дитиною, яку він витіснив у самому собі. Учений стверджував, що більшість помилок у педагогічній діяльності тісно пов'язані з несвідомими переживаннями самих педагогів. Тож, глибинна психокорекція дозволяє вивільнити творчий потенціал майбутнього фахівця спеціальної освіти з-під натисків деструкцій, що сприяє як його психологічному благополуччю, так і здатності до самовиховання й професійного зростання, що є антиподом психічного вигорання [4].

Одним із дієвих засобів упередження СПВ є групова психокорекція за методом активного соціально-психологічного пізнання, розробленого академіком НАПН України Т. С. Яценко, що забезпечує глибинно-особистісне самопізнання суб'єкта з висвітленням внутрішніх суперечностей психіки та захисних заходів для їхнього маскуванню для свідомості, дає змогу не лише розв'язати їх, але й позбутися спричинених ними утворень [5]. Методика АСПП спрямована на цілісне й системне пізнання психіки, нівелювання особистісної проблематики та гармонізацію внутрішнього світу. Як стверджує Т. С. Яценко, самопізнання і самокорекція є необхідними передумовами у підготовці особистості до професійної взаємодії, що сприяє упередженню професійного вигорання майбутнього спеціаліста у сфері «людина-людина».

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Отже, наявність професійного здоров'я передбачає як адекватний вибір професії на етапі самовизначення, повноцінну професійну підготовку, повну адаптацію до діяльності та її

умов, так і сформованість професійно важливих якостей та професійної ідентичності. Дотримання усіх цих вимог має своїм наслідком надійність професійної діяльності, в тому числі й моральну, задоволеність спеціаліста виконуваною роботою, позитивну самооцінку результатів власної діяльності та відсутність професійного вигорання і професійних деформацій.

Проведений теоретичний аналіз проблеми показує, що різноманітні аспекти психології професійного здоров'я розкривають цікаві нові горизонти вивчення психологічного благополуччя людини, завдяки якому вона могла б жити і працювати як повноцінний фахівець своєї справи. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у вивченні професійного вигорання фахівців спеціальної освіти у контексті методу активного соціально-психологічного пізнання.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Водопьянова Н. Синдром выгорания: диагностика и профилактика / Н. Водопьянова, Е. Старченкова. – СПб.: Питер, 2009. – 238 с.
2. Іванашко О. Є. Професійна адаптація і професійне вигорання особистості / О. Є. Іванашко // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Серія № 12. Психологічні науки: Зб. наукових праць. – К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2007. – № 19 (43). – С. 82–86.
3. Подляшник В. В. Адаптаційний потенціал та професійне здоров'я особистості / В. В. Подляшник // Практична психологія та соціальна робота. – 2011. – №12. – С. 71–74.
4. Яценко Т. Глибина психокорекція та упередження психічного вигорання. Частина 3 / Т. Яценко, Б. Іваненко, І. Євтушенко. – К.: Главник, 2008. – 96 с.
5. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції: феноменологія, теорія і практика: навч. посіб. – К.: Вища шк., 2006. – 382 с.

REFERENCES

1. Vodop'yanova, N. (2009). *Syndrom vygorannya: dyagnostyka y profilaktyka*. [Burnout syndrome: diagnosis and prevention]. SPb.
2. Ivanashko, O. Ye. (2007). *Profesiyna adaptatsiya i profesiynne vygoryannya osobystosti*. [Professional adaptation and professional burnout of the individual]. Kyiv.
3. Podlyashnyk, V. V. (2011). *Adaptatsiynnyy potentsial ta profesiynne zdorov'ya osobystosti*. [Adaptation potential and professional health of the individual]. Kyiv.
4. Yatsenko, T. (2008). *Glybynna psykhhokorektsiya ta uperedzhennya psykhhichnogo vygorannya*. [Deep psychocorrection and prevention of mental burnout]. Kyiv.
5. Yatsenko, T. S. (2006). *Osnovy glybynnoyi psykhhokorektsiyi: fenomenologiya, teoriya i praktyka*. [Fundamentals of Deep Psychocorrection: Phenomenology, Theory and Practice]. Kyiv.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

КОНОНОВА Марина Миколаївна –

кандидат психологічних наук, доцент кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Наукові інтереси: психолого-педагогічні засади реалізації умов професійного розвитку майбутніх дефектологів у вищих закладах освіти.

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

KONONOVA Marina Mukolaivna – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of Department of the Department of Special Education and Social Work of the Poltava National Pedagogical University of the name of V. G. Korolenko.

Circle of scientific interests: psychological and pedagogical principles of realization of conditions of professional development of future defectologists in higher educational institutions.

Рецензент – д. п. н. професор Анісімов В. М.
Стаття надійшла до редакції 12. 09. 2018 р.

УДК 37.378

КИСЛЕНКО Дмитро Петрович –

кандидат юридичних наук, доцент, начальник кафедри тактико-спеціальної підготовки Інституту Управління державної охорони України Київського національного університету імені Тараса Шевченка e-mail: kyslenko.d@gmail.com

ВИХОВАННЯ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА БЕЗПЕКИ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Важливо відзначити, що в даний час, як ніколи раніше, виховання моральності і волі повинно відбуватися в

єдності, і розглядатися як єдиний феномен. При цьому мораль виступає як регулятор поведінки, визначає мету і засоби її досягнення, а вольові якості – як необхідні для